

СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ В ПРАКТИЦІ УПРАВЛІННЯ

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.03.065>
УДК 331.556.2:005.336.4(477)

Л.В. ДІДКІВСЬКА, канд. екон. наук,
н. с. відділу економічної історії,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна,
e-mail: lesya_home@ukr.net,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8384-9293>

ПРИЧИНИ І НАСЛІДКИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ В УКРАЇНІ

З'ясовано причини та наслідки поширення міграційних настроїв в інтелектуальному середовищі України. Виявлено загрози і переваги інтелектуальної міграції в контексті становлення економіки знань. Запропоновано механізми стримування еміграції вчених. Узагальнено способи використання позитивних екстерналій у процесі наростаючої в сучасних умовах циркуляції наукових кадрів для збереження інтелектуального потенціалу України та забезпечення її соціально-економічного розвитку.

Ключові слова: еміграція; емігрант; інтелектуальна міграція; еміграція вчених; інтелектуальний потенціал; трудова міграція.

Міграційні процеси об'єктивно притаманні людству і сягають своїм корінням у найдавніші цивілізації. Протягом століть міграція населення змінювала свої географічні вектори, зумовлювалася різними чинниками (природними, економічними, політичними чи релігійними), мала потужний вплив на розвиток держав і формування суспільних відносин. Однак у ХХ ст. найбільш масовою й економічно значущою стала міжнародна трудова міграція, що охопила більшість країн світу. В руслі світового міграційного процесу, активізованого завдяки великим географічним відкриттям, індустріальним перетворенням господарства і розвитку новітніх засобів сполучення, трудова міграція набула значного поширення в той період і на українських землях.

На сучасному етапі в умовах формування глобальної інноваційної економіки одним із найгостріших викликів для держави постала інтелектуальна еміграція українців, причому ця тенденція набуває дедалі загрозливіших масштабів. Адже сьогодні вітчизняні емігранти стають драйверами роз-

Ц и т у в а н н я: Дідківська Л.В. Причини і наслідки інтелектуальної міграції в Україні. Економіка України. 2020. № 3. С. 65—76. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2020.03.065>.

витку економік розвинутих країн світу, натомість Україна втрачає людський потенціал інноваційної модернізації. Передусім така ситуація зумовлена внутрішніми політичними та економічними чинниками і продовжує погіршуватися внаслідок посилення міжнародної конкуренції в умовах формування глобальної економіки знань, запровадження розвинутими державами ефективної міграційної політики щодо залучення іммігрантів та відсутності превентивної політики в Україні, здатної забезпечити збереження та сприяти примноженню національного людського капіталу. Саме це актуалізує необхідність аналізу міграційних процесів в Україні, а також розроблення цілісної стратегії розвитку інтелектуального потенціалу України та перетворення його на капітал.

Значну увагу питанням виявлення причин еміграції українських вчених і висококваліфікованих фахівців, прогнозування ризиків втрати інтелектуального потенціалу для нації в контексті становлення економіки знань, пошуку шляхів збереження і примноження людського капіталу приділяють такі вітчизняні науковці, як З. Бараник, О. Жилінська, Е. Лібанова, О. Малиновська, О. Мирончук, О. Позняк, М. Романюк, Є. Стадний та інші. Проте окремі питання залишилися поза їхньої уваги і потребують подальшого дослідження.

Отже, **мета статті** — виявити чинники і тенденції інтелектуальної міграції в Україні, обґрунтувати пропозиції щодо формування ефективної збалансованої міграційної політики держави з метою мінімізації втрат національного людського капіталу і забезпечення перспектив інноваційного розвитку країни.

Як відомо, процес трудової міграції у цілому та інтелектуальної зокрема є перманентним не тільки в Україні, але й у всьому світі. Перехід до постіндустріального суспільства, цифровізація економіки, поширення демократичних свобод, відкритість кордонів, висока мобільність, динамічність та гнучкість трудових ресурсів зумовили зростання масштабів міжнародної міграції. Однак переваги, особливо в довгостроковій перспективі, дістають насамперед високорозвинуті країни світу (США, Велика Британія, Німеччина та ін.), міграційна політика яких зводиться до залучення перспективних наукових і висококваліфікованих працівників з усього світу для розбудови високотехнологічних виробництв. Ще з кінця минулого століття внаслідок політичної, економічної та соціальної криз потужними країнами — донорами інтелектуальних кадрів стали пострадянські країни. Руйнування єдиної системи наукових інституцій СРСР, що об'єднували близько чверті наукового потенціалу світу [1, с. 73], падіння «залізної завіси» сприяли поширенню міграційних процесів серед радянської інтелектуальної еліти.

На початку 1990-х років і в Україні набрали обертів тенденції еміграції висококваліфікованих трудових і наукових кадрів, оскільки в умовах економічної кризи попит на фахівців з вищою освітою був значно меншим, ніж пропозиція, а в наукових організаціях набули поширення різні форми прихованого безробіття (скорочений робочий тиждень чи день, адміністративні відпустки тощо). Так, у 1991—1995 рр. з України виїхали 313 докторів наук (до Росії — 115, США — 105, Ізраїлю — 34, Німеччини — 10, Польщі — 9 осіб). Тенденція до певного скорочення еміграції наукових

кадрів закріпилася лише у 2005—2010 рр. Однак загалом, лише за офіційними даними, протягом 1996—2014 рр. Україна втратила 1781 науковця, серед яких 1436 кандидатів і 345 докторів наук¹. Найгірше те, що з України виїхали ті, хто складав ядра наукових колективів, мав великий потенціал до відтворення наукових шкіл, передусім у галузях технічних, медичних, хіміко-біологічних та фізико-математичних наук, які сьогодні є найбільш проривними в науковому прогресі. Втрати креативних трудових ресурсів з високою кваліфікацією не тільки призвели до дисбалансів у науковій та освітній сферах, але й позначилися на конкурентоспроможності вітчизняної економічної системи.

Сучасні процеси глобалізації та інтеграції України в європейський економічний простір в умовах нестабільної політичної та економічної внутрішньої ситуації в країні лише посилюють еміграційні настрої талановитих українців. До того ж економічно розвинуті держави переживають демографічну кризу, з огляду на яку активно запроваджують заохочувальну міграційну політику із залучення інтелектуальної еліти з інших країн, у тому числі з України. Незважаючи на офіційну антиімміграційну риторику, частка розвинутих країн, які заохочують в'їзд іноземних висококваліфікованих працівників, тільки у 2011 р. зросла до 60 %². Найбільш зацікавленими в українських мігрантах завдяки територіальній та культурній близькості є країни ЄС; до того ж європейське законодавство передбачає багато преференцій для талановитих спеціалістів (збільшено строк пошуку роботи після закінчення навчання для успішних іноземних студентів, спрощено процедуру отримання дозволу на працевлаштування висококваліфікованих фахівців за так званою «блакитною картою» тощо) [2, с. 21]. Еміграцію українських вчених також полегшує створений єдиний «Європейський простір вищої освіти» і «Європейський простір досліджень», що передбачає різновекторність академічного руху студентів, викладачів і вчених, симбіоз історично різних освітніх систем, що став можливим завдяки уніфікованій системі дипломів, єдиному порядку присудження наукових ступенів, кваліфікацій тощо [3, с. 134]. Водночас поширення глобальних комунікаційних мереж забезпечує українцям доступ до інформації про можливості працевлаштування та навчання за кордоном, порядок отримання віз, необхідних дозволів, рівень доходів і якість життя в інших країнах, до того ж у мігрантів з'явилися широкі можливості віртуальної присутності на батьківщині.

Проте глибинні чинники поширення еміграційних настроїв серед українців слід шукати в першу чергу серед внутрішніх кризових явищ економіки України та її науково-дослідного сектору. На наш погляд, втрати нашого інтелектуального потенціалу зумовлюються насамперед низкою системних причин:

- деіндустріалізацією економіки, занепадом важкої промисловості, відсутністю високотехнологічного виробництва;

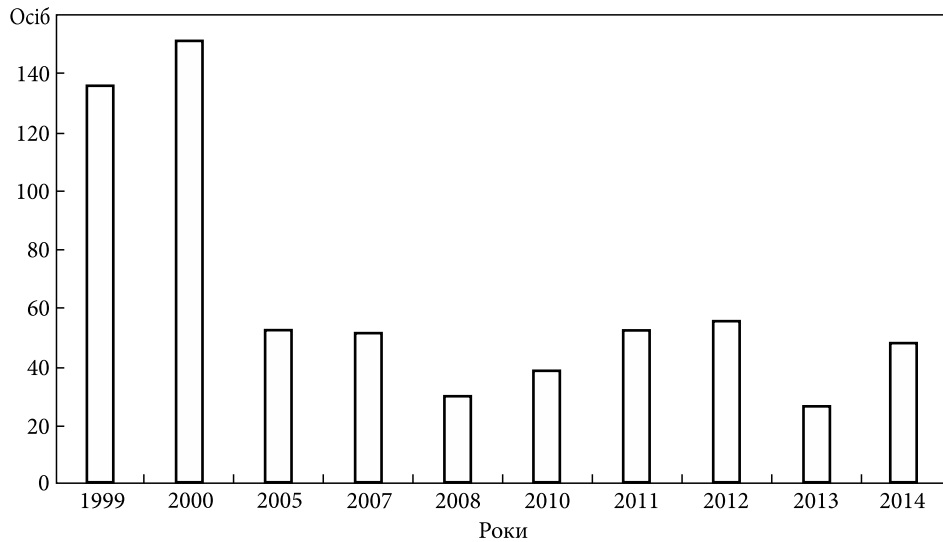
¹ Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

² Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. — К., 2018. — 396 с. — С. 11.

- незацікавленістю реального сектору економіки щодо впровадження наукових розробок у виробництво, технології, нові продукти та організаційні форми, натомість поширення тенденцій до отримання «швидких грошей»;
- неефективна співпраця органів державної та місцевої влади, підприємств з науковими установами економічного профілю, незначний суспільний попит на розробки економічної науки прикладного характеру;
- недостатній рівень фінансування вітчизняної науки;
- уповільнені темпи модернізації сфери наукової діяльності та її інтеграції в систему міжнародних наукових досліджень.

Українці шукають за кордоном сприятливі можливості для професійної самореалізації та вигідні умови наймання висококваліфікованих спеціалістів, тим більше доступними є заохочувальні до міграції міжнародні програми (гранти, освітні проекти тощо). Водночас в Україні відсутня превентивна державна міграційна політика, збільшується прірва між результатами роботи вчених та можливостями їх впровадження у вітчизняний реальний сектор економіки, безнадійно застаріла матеріально-технічна база науководослідних інститутів, погіршується соціальний статус вітчизняного науковця та кваліфікованого фахівця, нестабільною є політична ситуація тощо. При цьому в нас навіть не ведеться статистика щодо реальної кількості українських вчених та інших спеціалістів, які працюють за кордоном, відсутні дані щодо обсягів інтелектуальної еміграції. Тільки до 2014 р. Державна служба статистики України публікувала у Статистичному щорічнику України інформацію щодо кількості спеціалістів з науковими ступенями, що виїхали за межі країни. Проте навіть ці дані навряд чи відображають повну картину, тому динаміку міграційних процесів в Україні можна відтворити лише до 2014 р., хоча й наближено (рис.).

В останні роки у зв'язку з військовою агресією, втратою територій, наявністю кризових явищ в економіці України, відсутністю реальних демократичних змін у життєво важливих для всіх верств населення сферах, посиленням усередині суспільства настроїв зневіри та невпевненості у майбутньому зростають міграційні потоки українців, у тому числі нарощуються обсяги інтелектуальної міграції. Невпинно збільшується кількість емігрантів не тільки серед учених, а й у середовищі висококваліфікованих працівників, які зайняті в ІТ-галузі, логістиці, медицині, будівництві, бізнесі тощо. Це породжує «кадровий голод» у різних сферах економічної діяльності в Україні та прискорює — і це є найгіршим — міграційний вплив молоді як найбільш мобільної частини українського суспільства. Така ситуація зумовлена в тому числі й відсутністю молодіжних програм, зокрема, щодо сприяння розвитку молодіжного підприємництва і створення нових робочих місць, молодіжного житлового кредитування тощо. Підтвердженням цих тез є інтерв'ю голови профспілки працівників НАН України А. Широкова виданню «Експрес», в якому він наголошує на тому, що за останні 25 років з країни вже виїхало понад 25 тис. науковців, а в останні два роки з наукових установ НАНУ звільнилося 42 молодих учених-стипендіатів Президента України (14% загальної їх кількості в НАНУ) [4]. Особливу небезпеку становить і той факт, що інтелектуальна еміграція українців, на відміну від робітничої, переважно є незворотною.

Кількість науковців, що емігрували з України в 1999—2014 рр.

Джерело: Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Більше того, вік українського мігранта щороку молодшає, виїздить високоосвічена талановита молодь з активною громадянською позицією та високим потенціалом ділової креативності. Якщо в перші роки незалежності виїжджали науковці, які вже відбулися, то сьогодні їде талановита молодь не тільки вчитися за програмами, близькими до нашої аспірантури (у Швейцарії та Чехії кількість таких студентів збільшилася за вісім років удвічі, у Німеччині — на 20%, а в Польщі лише протягом трьох останніх років — на 40% [5]), але й до магістратури прагнуть вступати в закордонні вищі навчальні заклади (у 2016/17 навчальному році 77424 особи з українським громадянством здобували освіту в закордонних університетах [6]). Це пояснюється тим, що українці мають пристойний рівень знань і навичок (44-те місце в Рейтингу глобальної конкурентоспроможності талантів за 2018 рік), але при цьому невисокі можливості для самореалізації в Україні (98-ме місце за тим самим рейтингом щодо привабливості країни для висококваліфікованих кадрів) [5]. Водночас в умовах незворотної втрати інтелектуальних кадрів, відсутності реальних заходів щодо модернізації науково-дослідного сектору Україна ризикує поступово втратити на світових ринках освітніх та наукомістких ділових послуг позиції експортера і перетворитися на донора «умів, що формуються». Більше того, внаслідок низької народжуваності в роки розбудови незалежної держави, через міграційний приплив в Україну у 2004—2007 рр. людей передпенсійного і пенсійного віку з країн — колишніх республік СРСР у нас намітилася тенденція до формування «країни пенсіонерів»³.

³ Міграція населення України у 2007 році : стат. зб. — К. : Держкомстат України, 2008. — 100 с.

Водночас деякі дослідники вбачають і позитивні наслідки еміграції вітчизняних інтелектуалів, а саме: мігранти здобувають сучасні знання і набувають навичок за кордоном, налагоджують зв'язки у світових академічних та бізнесових колах, залучаючи до них своїх колег з України, знижують рівень безробіття в країні, покращують добробут українських родин і збільшують валютні надходження в країну за рахунок грошових переказів. Однак, на наш погляд, суспільні втрати від еміграції, насамперед, науковців та інших висококваліфікованих кадрів значно перевищують згадані позитиви. Велика кількість високоосвічених людей, які працюють за кордоном, свідчить про те, що країни, які розвиваються, розмінюють свій найцінніший людський капітал на грошові перекази. Найгірше в цьому те, що країна втрачає критично важливу для свого розвитку здатність розбудовувати власні інституції, виступати повноцінним гравцем на світових ринках наукомістких ділових послуг і високотехнологічної продукції.

Очевидно, що в умовах глобалізації абсолютне припинення виїзду фахівців вищої кваліфікації і талановитої молоді є неможливим, але проблема еміграції інтелектуального потенціалу України потребує зваженої державної політики і ніяк не зводиться тільки до збільшення фінансування наукових установ. Одним з перших позитивних кроків у цьому напрямі є ухвалення Урядом України у липні 2017 р. загальної Стратегії державної міграційної політики на період до 2025 р.⁴, що покликана мінімізувати негативні наслідки міграції та максимально використати позитивні результати для національного розвитку. Однак зазначена Стратегія концентрується переважно на правовому вирішенні міграційних проблем, водночас важливі соціально-економічні аспекти міграційного процесу лише задекларовані в загальних рисах. Більше того, її реалізація потребує розробки конкретних планів заходів відповідних органів виконавчої влади, скоординованої діяльності між ними, а також залучення до її виконання громадянського суспільства. Оскільки на етапі становлення економіки знань найважливішим ресурсом стають висококваліфіковані працівники та їх знання, успішна реалізація цієї Стратегії в сучасних умовах та належний громадський контроль за її виконанням можливі в першу чергу в умовах усвідомлення суспільством цінності людського капіталу. Про це йшлося ще у доповіді Світового банку «Про зростання» (2009): «...Зростання дедалі більшою мірою породжується знаннями, інноваціями та найбільш глибокими пластами фізичного і людського капіталу. Цінність знань у глобальній економіці є високою і продовжує зростати»⁵.

З огляду на це актуалізується необхідність розробки національної комплексної програми збереження й примноження людського капіталу, кількісному та якісному приросту якого сприяють не тільки сучасна освіта на всіх рівнях, а й можливість упроваджувати результати науково-дослідної роботи безпосередньо у виробництво, що передбачає наявність вітчизняних спо-

⁴ Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 482-р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80>.

⁵ Доклад о росте. Стратегии устойчивого роста и инклюзивного развития ; [пер. с англ. Н.В. Заборина]. — М. : Весь Мир, 2009. — 194 с.

живачів наукомісткої продукції. Мотивувати їх до активної діяльності можна, надаючи систему економічних стимулів для реалізації інновацій та впроваджуючи високі технології у виробництво (податкові пільги, прискорену амортизацію основних фондів тощо). Натомість українські компанії сьогодні надають перевагу швидкому отриманню прибутків, не хочуть платити за розробку наукової ідеї та доведення її до промислової реалізації. Так, за даними Державної служби статистики України, протягом 2016—2018 рр. частка вітчизняних підприємств, які займалися інноваційною діяльністю, становила 28,1%, у тому числі здійснювали технологічні інновації — 10,1%, нетехнологічні — 18%; з них 58,3% підприємств із технологічними інноваціями співпрацювали з іншими підприємствами та організаціями, серед яких 5,8% — із закладами вищої освіти, 9,6% — з науковими установами⁶. Для усунення такого дисбалансу 18 травня 2018 р. було підписано протокол між Міністерством освіти і науки України та Міністерством економічного розвитку і торгівлі України про новий розподіл повноважень у сфері інновацій, згідно з яким МОН формуватиме інноваційне середовище в освітніх і наукових закладах, зобов'язується створити комунікаційні платформи для спілкування винахідників та бізнесу, сприятиме розвитку менторських програм, а МЕРТ забезпечить умови для комерціалізації винаходів у реальному секторі економіки. Успіх їх співпраці залежить від ініціатив і залученості бізнес-спільноти, громадських об'єднань мігрантів, правозахисних організацій, посилення комунікації з інвесторами [7, с. 24].

Очевидно, що вкрай важливою є державна підтримка нових інвестицій, венчурних фондів, сучасних інноваційних структур, що не тільки сприятиме збереженню інтелектуального потенціалу країни, але й матиме позитивний вплив на макроекономічну стабілізацію та оздоровлення економіки в цілому [8, с. 273]. Один з таких інструментів — спеціальні економічні зони і преференції для R&D (Research & Development). Такі інноваційні кластери (технопарки) створюють місток між науковими центрами і промисловістю задля досягнення ефекту синергії, в результаті якого вчені дістають можливості для реалізації своїх проєктів, а виробники — наукомісткі високотехнологічні продукти. Отже, стратегічним пріоритетом України має стати інноваційний розвиток.

Безумовно, необхідно збільшувати і фінансування вітчизняної науки з метою модернізації мережі дослідницьких лабораторій, забезпечення пристойними заробітними платами національної інтелектуальної еліти, запровадження мотиваційної підтримки молодих учених тощо. Незважаючи на те, що з 2016 по 2018 р. державні інвестиції в науку зросли на 57,4% (з 5 млрд. 289,4 млн. до 8 млрд. 326,6 млн. грн.), цього недостатньо для якісного поступу вітчизняної науки (витрати на наукові дослідження та розробки в Україні становлять 0,2% ВВП, тоді як у середньому по ЄС — понад 2%)⁷. Ще колиш-

⁶ Обстеження інноваційної діяльності в економіці України (за міжнародною методологією) : доповідь Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁷ Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. щорічники за відповідні роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ня міністерка освіти і науки України Л. Гриневич наголошувала на необхідності зростання рівня фінансування науки до 1,7% ВВП, як це передбачає Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність»⁸. Очевидно, що швидко переломити ситуацію у цьому напрямі не вдасться, тому необхідно якомога раціональніше розподілити наявне фінансування, у цільовий спосіб направивши кошти на найбільш затребувані наукові розробки креативним колективам чи окремим талановитим науковцям.

Одним з методів стримування еміграції інтелектуалів з України є впровадження патріотичного виховання в освітній процес, поширення української культури та пробудження національної гідності, бажання змінювати власну країну. На наш погляд, це не лише пафосні заклики, а й дієвий інструмент. Сьогодні в цьому напрямі зроблено вже чимало, проте в суспільному середовищі, ЗМІ культивується певна мода на еміграцію, поширюється переконання, що масово виїжджають фахівці з вищою освітою (насправді їх кількість не перевищує 4%, а серед мігрантів більшість становлять люди з професійно-технічною та повною загальною середньою освітою, більше того, близько чверті українських заробітчан мали за кордоном роботу згідно з кваліфікацією), насаджується песимістична оцінка поточної ситуації в країні на противагу перевагам проживання в економічно розвинутих країнах. Крім того, у суспільстві мають місце патерналістські настрої, небажання брати відповідальність за власне життя і долю країни. Однак розвиток громадянського суспільства, включеність у розбудову країни покоління, що сформувалося в незалежній Україні, дають надії на краще. Тим більше, що всі перелічені пропозиції щодо стримування еміграції інтелектуалів з України спрацюють тільки в умовах демократичних перетворень, зміцнення конкурентних позицій у вітчизняній економіці та зростання добробуту населення.

Для збереження та примноження національного інтелектуального потенціалу важливо активно співпрацювати з українцями-емігрантами, впроваджувати механізми їх повернення (перетворення постійної міграції на тимчасову), а також приваблювати талановитих іноземців в Україну. Такі заходи мають передбачати:

- створення пристойних умов праці для науковців та інших інтелектуалів (оновлення матеріально-технічної бази науково-дослідної сфери; заохочення реального сектору економіки до ефективного використання наукових розробок українських вчених; фінансовий супровід сучасного наукового дослідження державними та бізнесовими структурами);
- запровадження системи стимулів для повернення на батьківщину обдарованих українців (рекрутування вихідців з України з відповідною кваліфікацією; сприяння самореалізації трудових мігрантів, які повертаються в Україну; спрощення процедури визнання іноземних дипломів про науковий ступінь або кваліфікацію);
- реалізація мотиваційної програми для талановитої молоді, яка може стати тими агентами змін, що перейняли найкращий світовий досвід і за-

⁸ Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 3. — Ст. 25.

стосували його в Україні (розширення системи грантів; заохочення української молоді, що здобуває освіту за кордоном, до повернення в Україну; створення привабливих умов для роботи та проживання в країні для обдарованих іноземних студентів після завершення навчання у нас);

- залучення вітчизняних науковців до міжнародної науково-технічної співпраці, їх інтеграція у глобальний науковий простір («відплив мізків» необхідно перетворити на «циркуляцію мізків», коли талановиті вчені та кваліфіковані працівники повертатимуться із здобутими за кордоном знаннями і досвідом).

ВИСНОВКИ

1. В умовах глобалізації спроби припинити інтелектуальну міграцію не тільки приречені на невдачу, але й позбавлені будь-якого сенсу. Наука не має кордонів, академічна мобільність та міжнародна науково-технічна співпраця позитивно впливають на ефективність наукової роботи, сприяють науковим відкриттям і спрямовують людство до наукового прогресу. Таким чином, циркуляція вчених у світі, «обмін мізками» (brain exchange) лише примножують наукове знання.

2. Водночас людський інтелект, освітній потенціал стають капіталом, що визначає цінності та багатство сучасного соціуму в умовах постіндустріального укладу. Високорозвинуті країни світу (США, Канада, держави ЄС та ін.) запроваджують політику стимулювання еміграції кваліфікованих і талановитих спеціалістів з країн, що розвиваються. «Відплив мізків» є небезпечним явищем для країн — експортерів наукових кадрів, оскільки втрачається інтелектуальний потенціал нації, здатний забезпечити довгострокове економічне зростання країни на основі інновацій і новітніх технологій. Сьогодні в Україні ця проблема постала найбільш гостро внаслідок дії не тільки кризових політичних та економічних чинників усередині країни, але й багаторічної політики вимивання вітчизняної інтелектуальної еліти іншими державами.

3. Разом з тим Україна і досі має достатній науковий потенціал, оскільки ментально українці споконвіку прагнули до освіти та знань, усвідомлювали їх цінність у суспільному розвитку. Однак недофінансування науки, застаріла інфраструктура науково-дослідних установ НАН України, незначний попит на результати наукової роботи, низький соціальний статус вітчизняного науковця та кваліфікованого фахівця, відсутність превентивної міграційної державної політики в Україні сприяють зростанню масштабів еміграції українських учених. Головними чинниками, що стимулюють їх до цього, є: наявність за кордоном сприятливого середовища для акумулювання наукових знань, перспективи особистого кар'єрного зростання, можливості здобуття сучасних професійних знань і кваліфікаційних навичок, висока якість життя у передових країнах світу.

4. У короткостроковій перспективі інтелектуальна міграція має навіть позитивні наслідки: скорочення безробіття, підвищення рівня доходів і покращення добробуту родин за рахунок грошових переказів з-за кордону, поява надійного джерела іноземної валюти в державі, залучення мігрантами вітчиз-

няних вчених і висококваліфікованих працівників до міжнародних наукових та бізнесових проєктів, передання сучасних знань, навичок і технологій колишнім співвітчизникам, поширення інформації про країну походження у світі, посилення її авторитету завдяки активній громадській роботі діаспори.

5. Однак унаслідок інтелектуальної міграції в довгостроковій перспективі накопичується низка системних проблем, здатних негативно впливати на національну безпеку, оскільки поглиблюється демографічна криза, зменшується кількість кваліфікованих спеціалістів, зростають втрати перспективної здібної молоді, посилюється фіскальне навантаження на працездатне населення та погіршується якість соціальних програм, втрачається вітчизняний інтелектуальний потенціал для впровадження інновацій та високих технологій у виробництво, знижуються можливості щодо сталого економічного розвитку країни.

6. З метою збереження та примноження інтелектуального потенціалу України необхідно розробити і впровадити зважену превентивну державну міграційну політику, яка передбачає:

- інноваційний розвиток як стратегічний пріоритет України (державна підтримка нових інвестицій, венчурних фондів, сучасних інноваційних структур, створення спеціальних економічних зон і преференцій для R&D).
- реформування навчальних закладів та наукових установ, створення сучасних науково-технологічних парків, лабораторій та інших інноваційних кластерів, здатних забезпечити синергію наукових центрів та виробництва інноваційного наукомісткого продукту;
- підвищення рівня фінансування науки з метою створення сприятливих умов для науково-дослідної діяльності та самореалізації вчених, гідного матеріального забезпечення вітчизняних інтелектуалів, зростання престижу наукової праці та залучення талановитої молоді до формування прогресивної наукової спільноти в Україні;
- цільове фінансування найбільш значущих та креативних наукових розробок на основі конкурсів та грантових програм, мінімізацію бюрократичних бар'єрів на шляху до отримання міжнародних грантів українськими вченими;
- розширення міжнародного наукового співробітництва, інтеграцію української науки в європейський науковий простір, залучення вітчизняної інтелектуальної еліти до міжнародної науково-технологічної кооперації, що ґрунтується на співпраці світових наукових осередків;
- ведення обліку і статистики емігрантів-інтелектуалів з України, співпрацю з ними, залучення за їхньої участі інвестицій у вітчизняну науку, технологій та ноу-хау, а також налагодження академічних та бізнесових зв'язків, організацію спільних дослідницьких проєктів в інтересах України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко Н. Особливості інтелектуальної міграції з України в добу незалежності // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — Сер. : Українознавство. — 2014. — Вип. 1. — С. 72—74 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2014_1_18.
2. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України. — К. : НІСД, 2014. — 48 с.

3. Романюк М.Д., Смутчак З.В. Міграція наукових кадрів та заходи її зменшення з метою збереження інтелектуального потенціалу України // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. — Сер. : Економічні науки. — 2017. — Вип. 31. — С. 134—141.
4. Ясинчук Л. Відтік мізків з України набирає сили // Експрес, 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://expres.online/archive/main/2018/01/27/281999-vidtik-mizkiv-ukrayiny-nabyraye-syly>.
5. Пивоваров Ю. Таланти їдуть з України. Як виправити ситуацію // НВ Бізнес, 2018 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <https://biz.nv.ua/ukr/experts/talanti-jidut-z-ukrajini-jak-vipraviti-situatsiju-2467650.html>.
6. Стадний Є. Кількість українських студентів за кордоном [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56>.
7. Малиновська О. Міграційна політика України: стан і перспективи розвитку : Аналіт. доповідь. — К. : НІСД, 2010. — 32 с. [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska-79a87.pdf>.
8. Українська економічна думка про чинники та пріоритети економічного розвитку : моногр. ; [за ред. В.В. Небрат] / НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. — К., 2014. — 396 с.

Стаття надійшла 26.07.2019

REFERENCES

1. Parkhomenko N. Peculiarities of intellectual migration from Ukraine in the age of independance. *Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Ser: Ukraine Studies*, 2014, Iss. 1, pp. 72—74, available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_ukr_2014_1_18 [in Ukrainian].
2. Malynovska O. European Union Migration Policy: Challenges and Lessons for Ukraine. Kyiv, National Institute for Strategic Studies, 2014 [in Ukrainian].
3. Romanjuk M., Smutchak Z. Emigration of intellectual potential of Ukraine: causes, volume, consequences. *The Collection of Scientific Works of Kirovohrad National Technical University. Economic Sciences*, 2017, Iss. 31, pp. 134—141 [in Ukrainian].
4. Yasynchuk L. The brain drain from Ukraine is gaining strength. *Express*, 2018, available at: <https://expres.online/archive/main/2018/01/27/281999-vidtik-mizkiv-ukrayiny-nabyraye-syly> [in Ukrainian].
5. Pyvovarov Yu. Talents are leaving Ukraine. How to correct the situation. *NV Business*, available at: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/talanti-jidut-z-ukrajini-jak-vipraviti-situatsiju-2467650.html> [in Ukrainian].
6. Stadny Ye. Number of Ukrainian students abroad, available at: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/56> [in Ukrainian].
7. Malynovska O. Migration Policy of Ukraine: Status and Prospects for Development. Analytical report. Kyiv, National Institute for Strategic Studies, 2010, available at: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/malinovska-79a87.pdf> [in Ukrainian].
8. Ukrainian Economic Thought about Factors and Priorities of Economic Development. V. Nebrat (Ed.). Kyiv, NAS of Ukraine, Institute for Economics and Forecasting, 2014 [in Ukrainian].

Received on July 26, 2019

Lesia Didkivska, PhD (Econ.),
Researcher of the Department of Economic History,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasna Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

CAUSES AND CONSEQUENCES
OF INTELLECTUAL MIGRATION IN UKRAINE

In the conditions of knowledge economy of the XXI century human intelligence, educational potential become the capital that determines the values and wealth of society. Therefore, the current tendencies of «brain drain» activation from Ukraine are the most acute challenge for the state, they threaten the economic security of the country, deprive it of its potential for sustainable economic development. Against this background, it is necessary to identify the factors and tendencies of intellectual migration in Ukraine, to substantiate proposals for the development of effective migration policy of the state. The study shows that the emigration of Ukrainian intellectuals is facilitated not only by crisis political and economic factors within the country, but also by the long-standing policy of leaching the domestic elite to other states. And even if in the short term intellectual migration has positive consequences (improvement of welfare of Ukrainian families at the expense of remittances from abroad, reduction of unemployment, inflow of foreign currency into the country, involvement of national scientists and highly skilled workers in international projects, spread of information about the country of origin in the world, enhancing its credibility through the active public work of the diasporas), in the long run it creates a number of problems (deepening demographic crisis, increasing shortage of qualified prospective talented young people, increasing fiscal burden on working-age population and deteriorating quality of social programs, lost opportunities for innovation and technology in production, capacity for economic growth). In order to preserve and increase the intellectual potential of Ukraine, it is necessary to develop and implement a balanced preventive state migration policy, which envisages innovative development of Ukraine, reforming of national educational institutions and scientific institutions, their cooperation with modern innovation clusters, expansion of international scientific cooperation, involvement of domestic intellectual elite in scientific and technological cooperation based in world scientific centers.

Keywords: *emigration; emigrant; intellectual migration; emigration of scientists; intellectual potential; labor migration.*